

*El paper de la norma i de la variació dialectal a
secundària. Els pronoms febles*

Teresa Cabré Monné
teresa.cabre@uab.cat

CLT– UAB

Curs ICE: *L'aportació de la lingüística actual a la pràctica
d'aula a secundària*

28 de juny del 2017

La prescripció lingüística

¿Quina normativa s'ensenya a secundària?

¿Pronunciació, tria de mots, construccions sintàctiques?

Gramàtica descriptiva I gramàtica normativa

Normativa lligada a la llengua estàndard oral i escrit

IEC (1999) "Malgrat que el concepte de llengua estàndard implica un nivell de comunicació més aviat formal, no deixem d'admetre-hi al mateix temps uns nivells inferiors, que, (...) resten oberts a un major grau d'espontaneïtat"

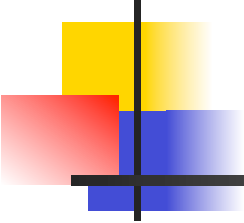

Les acadèmies que dicten la norma

Criteris generals:

RAE: "Se consideran plenamente legítimos los diferentes usos de las regiones lingüísticas, con la única condición de que estén generalizados entre los hablantes cultos de su área y no supongan una ruptura del sistema en su conjunto, esto es, que ponga en peligro su unidad".

IEC: "Reconèixer aquelles variants territorials de la llengua que gaudeixen de prestigi i tradició, i fomentar que tots els catalanoparlants les reconegin com a integrants de la pròpia llengua".

Llengua i dialecte

Una llengua és el conjunt de totes les variants que aquesta llengua “permite y ha permitido a lo largo de su historia y a lo ancho de su extensión geográfica”. Segons Bosque & Gutiérrez-Rexach (2009:43) "es frecuente que una determinada construcción sintáctica sea gramatical en una de esas variantes, pero no sea admisible en otras".

La noció de gramaticalitat només es pot entendre des d'una concepció interioritzada de la llengua, una concepció mentalista: la llengua és propietat dels individus que la parlen.

La variació dialectal

Una llengua es compon dels sistemes gramaticals i lèxics de totes les seves varietats, fins i tot les que tenen subsistemes mútuament excloents.

Un parlant d'una llengua és un parlant d'una varietat d'aquesta llengua i, en la molts casos, d'una altra varietat, l'estàndard, amb la qual comparteix, amb diferent proporció segons la varietat, la gramàtica i el lèxic.

Els dialectes son un sistema coherent i no una desviació empobrida. Ramon Cerdà (1983: 415) ja denunciava que els estudis dialectals sobre el sistema pronominal català havien tendit a "prendre el sistema estàndard com un model genuí i espontani, i a tractar les peculiaritats populars com un mer conjunt més o menys estructurat i reeixit d'alteracions vulgars, quan el lògic seria al revés".

L'ensenyament de la gramàtica

L'ensenyament de la gramàtica, en general, serveix per a aconseguir amb més rapidesa una millora de la comprensió i la producció lingüística oral i escrita.

L'anàlisi gramatical no pot convertir-se en un procés mecànic d'identificació i etiquetatge amb termes més o menys moderns, sinó que ha de ser una reflexió sobre la pròpia competència lingüística.

Brucart (2000): “La competència gramatical forma part de la *memòria procedimental* (...), mentre que la *memòria declarativa* ha de contenir tots els aspectes de la llengua que no es poden reduir a regles, com gran part del lèxic”.

L'adquisició de la gramàtica

La *memòria procedimental* inclou els sistemes de processament cognitiu que s'apliquen automàticament i inconscientment.

La *memòria procedimental* és la més estable perquè els elements que la formen (regles i principis) estan entreteixits. La psicologia cognitiva s'hi refereix com a coneixement *adquirit*, mentre que el coneixement *après* s'associa a la *memòria declarativa*.

Com que no tenim accés directe a la memòria procedimental, introspecció lingüística s'ha de fer a través de judicis de gramaticalitat. "L'anàlisi gramatical s'ha de concebre com una pràctica adreçada a reconèixer el funcionament del sistema lingüístic en qualsevol de les seves múltiples actuacions" (Brucart 2000), és a dir, a fer reflexionar l'alumne (i el professor) sobre la seva competència lingüística.

Els pronoms febles: normativa i anàlisi

¿Què té el sistema clíctic pronominal normatiu perquè els parlants catalans no aconseguixin assimilar-lo i interioritzar-lo com un subsistema de la varietat estàndard que tot parlant culte hauria de poder dominar i utilitzar amb fluïdesa?

Els sistema pronominal forma part de la memòria procedimental.

La variació dialectal comporta variació morfosintàctica, no només lèxica i fonològica.

La situació precària del català, fa que calgui distingir entre variació dialectal genuïna i variació dialectal castellanitzada.

Els clítics de tercera persona

Centrarem la qüestió en els pronoms febles que porten l'exponent /l/ com els articles definits, l'acusatiu neutre *ho*, l'acusatiu partitiu *en* i el locatiu *hi*, i deixarem de banda els pronominals reflexius de primera, segona i tercera persona.

La variació més general que presenten els clítics de datiu permet dividir el català, grosso modo, en dos grans dialectes, el català valencià (CV, varietats parlades al País Valencià) i el que anomenarem català no valencià (CnV, varietats parlades a Catalunya, illes Balears i Catalunya-nord).

Els clitics de datiu

El datiu singular presenta la mateixa forma a tot arreu, però el datiu plural té dues formes clarament diferenciades. La normativa estàndard només accepta la forma valenciana per a tot el domini.

(CV) Li donaran el premi / Els donaran el premi

(CnV) Li donaran el premi / Els hi donaran el premi [əlzi/elzi]

La *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC admet la forma col·loquial [əlzi/elzi] en els parlars del CnV "que es representa mitjançant el pronom *hi* d'acord amb el seu origen: *Als pares no els hi hem dit res*", avisant però que aquesta forma de datiu plural "no s'empra en els registres formals" (p.194).

Estructura dels clítics de datiu

Partint de Mascaró (1986) i Bonet (2002), l'estructura morfològica dels clítics de datiu en les dues grans varietats s'interpretaria de la manera següent:

CV:	/1 + Ø + i /	/1 + z + Ø /
	3p sg dat	3p pl dat
CnV:	/1 + Ø + i /	/1 + z + i /
	3p sg dat	3p pl dat

L'ordre de morfemes dialectes és el mateix en tots dos dialectes: /l/ fa referència a la 3a persona, seguida del morfema de nombre i del morfema de datiu. La vocal inicial de la forma [əlzi] i de la forma [elz] és epentètica, no forma part de cap morfema.

El clíctic hi en els datius

Si aquesta anàlisi fos bona, no s'explicaria per què en CV apareix /i/ en singular però no a la forma de plural. Crucialment, no existeix en CV cap forma que correspongui a *hi*, perquè el clíctic locatiu es va perdre al segle XVIII (Casanova 1989). En conseqüència, l'anàlisi morfològica que correspon és la següent:

CV: li/l + Ø/z

CnV: l + Ø/z + i /

Les dues varietats exhibeixen una gramàtica diferent: el valencià, que no té clíctic locatiu, no té cap morf /i/ independent que pugui interpretar-se com a datiu. La pèrdua històrica del clíctic locatiu (i.e. *Ara vaig*) ha condicionat el subsistema pronominal de datiu en aquesta varietat, mentre que la consolidació del clíctic locatiu en CnV (i.e. *Ara hi vaig*) ha estabilitzat el subsistema amb el clíctic *hi*.

Combinacions de pronoms de tercera persona

Paradigma normatiu de la combinació d'acusatiu i datiu de 3a persona:

Ac m sg + Dat sg: l'hi donaré	Dat pl + Ac m sg: els el donaré
Ac f sg + Dat sg: la hi donaré	Dat pl + Ac f sg: els la donaré
Ac m pl + Dat sg: els hi donaré	Dat pl + Ac m pl: els els donaré
Ac f pl + Dat sg: les hi donaré	Dat pl + Ac f pl: els les donaré

El datiu precedeix l'acusatiu quan el clíctic de datiu és plural; quan és singular, el clíctic d'acusatiu queda en primera posició i el datiu pren la forma *hi* en comptes de *li*.

Aquest paradigma no es correspon a cap varietat del català.

Combinacions de datiu amb acusatiu neutre i partitiu

Paradigma normatiu de la combinació de datiu amb acusatiu neutre i partitiu:

Dat sg + ho: li ho donaré	Dat pl + ho: els ho donaré
Dat sg + en: li'n donaré	Dat pl + en: els en donaré

La proposta fa evident la voluntat d'integrar les variants dialectals i segueix el criteri de Fabra segons el qual cada clíctic correspon a una funció sintàctica.

Cap varietat, ni el CV ni el CnV, s'adapta a la proposta normativa, és un problema d'estructura gramatical

Les combinacions en valencià

El valencià no pot acceptar aquesta norma perquè el clític *hi* no forma part del seu sistema gramatical.

Sistema valencià estàndard amb altres variants valencianes (Todolí 1992):

	Val. estàndard	Val. col·loquial
Dat sg + Ac m sg	li'l donaré	li ho [liw] donaré
Dat sg + Ac f sg	li la donaré	li ho [liw] donaré
Dat sg + Ac m pl	li'ls donaré	li ho(s) [liwz] donaré
Dat sg + Ac f pl	li les donaré	li ho(s) [liwz] donaré
Dat pl + Ac m sg	els el donaré	els ho [elzo]/[ezo] donaré
Dat pl + Ac f sg	els la donaré	els ho [elzo]/[ezo] donaré
Dat pl + Ac m pl	els els donaré	els ho [elzo]/[ezo] donaré
Dat pl + Ac f pl	els les donaré	els ho [elzo]/[ezo] donaré

Estructura de les combinacions en valencià

Tant les formes estàndard com les col·loquials fan correspondre biunívocament un clític amb un argument verbal i l'ordre Dat < Ac és sistemàtic.

En la variant estàndard, el sistema és totalment transparent, ja que els clítics presenten la mateixa forma que tenen aïlladament.

En la variant col·loquial, el clític d'acusatiu definit se substitueix pel clític d'acusatiu neutre /o/. La realització [u] és el resultat d'un tancament per influència de la vocal alta del clític *li*.

La combinació amb el partitiu *en* és també transparent (però està pràcticament esborrada del sistema): *li'n / els en*.

Combinacions en CnV: sistema majoritari

Dat sg + Ac masc sg	[li] donaré (l'hi)
Dat sg + Ac fem sg	[li] donaré (l'hi)
Dat sg + Ac masc pl	[əlzi] donaré (els hi)
Dat sg + Ac fem pl	[əlzi] donaré (els hi)
Dat sg + ho	[li] donaré (l'hi)
Dat sg + en	[ni] donaré (n'hi)
Dat pl + Ac masc sg	[əlzi] donaré (els hi)
Dat pl + Ac fem sg	[əlzi] donaré (els hi)
Dat pl + Ac masc pl	[əlzi] donaré (els hi)
Dat pl + Ac fem pl	[əlzi] donaré (els hi)
Dat pl + ho	[əlzi] donaré (els hi)
Dat sg + en	[əlzəni] donaré (els n'hi)

Estructura de les combinacions en CnV

El sistema més generalitzat del CnV (barceloní) presenta un paradigma opac, si es té en compte que cap combinació manté els clítics en la mateixa forma que es presenten en solitari.

Aquest fet ha afavorit que l'acadèmia persistís en la imposició de les formes normatives. De tota manera, la nova *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC registra aquestes formes col·loquials, encara que siguin "no adequades en els registres formals".

Les combinacions amb acusatiu definit son idèntiques fonèticament a les que representen el datiu isoladament [li] i [əlzi], però amb una distribució diferent: *l'hi* només pot aparèixer si tots dos arguments verbals estan en singular; tant bon punt un dels dos complements és plural, es obligatori usar *els hi*.

Desapareixen les marques de gènere de l'acusatiu.

L'acusatiu neutre passa a ser /l/ en aquestes combinacions amb datiu.

Estructura de les combinacions en CnV

El patró morfofonològic que se'n deriva és una seqüència ordenada de morfemes: $3p + \text{Nombre} + \text{datiu} \Leftrightarrow 1 + \emptyset/z + i$

Notem que *hi* sempre ha d'anar al final, fet que corrobora que estem davant una gramàtica que ordena els morfemes –que son els exponents d'uns trets morfosintàctics– i no els clítics –que estan compostos de morfemes–.

El patró de les combinacions amb partitiu (*n'hi/ els n'hi*) és el següent:

$(3p + \text{plural}) + \text{partitiu} + \text{datiu} \Leftrightarrow (1 + z) + n + i$

La gramàtica de l'IEC accepta *n'hi* en el registre formal, però la forma *els n'hi* [əlzəni] només és permesa en un registre col·loquial.

El morf /l/ de 3a persona s'ha elidit de la combinació en singular, però el morf de plural /z/ només pot flexionar sobre el morf /l/.

Conclusions

Els sistema pronominal normatiu es va elaborar partint de la voluntat d'integració dels dos dialectes majoritaris més llunyans:

- Recuperació del clític hi en valencià
- Representació biunívoca entre els pronoms i les funcions sintàctiques a què fan referència.

La gramàtica dels dialectes d'una llengua pot diferir i fins i tot ser incompatible: “es frecuente que una determinada construcción sintáctica sea gramatical en una de esas variantes, pero no sea admisible en otras”

El resultat és un sistema artificial compost de fragments de dos sistemes gramaticals diferents i incompatibles. Com que la gramàtica pertany a la memòria procedimental, aquesta és la raó del fracàs del sistema pronominal normatiu.

Conclusions

¿Què podem fer davant la necessitat d'ensenyar aquest artifici a la secundària?

- Reconèixer el propi dialecte genuí com un tot gramaticalment coherent i aprendre'l, si cal, en cas que estigui contaminat.
- Aprendre com un joc de composició el sistema normatiu per poder passar els exàmens.

Referències

Bonet, E. (1993). 3rd person pronominal clitics in dialects of Catalan. *Catalan Working Papers in Linguistics* 3: 85-111.

Bonet, E. (2002). Cliticització. *Gramàtica del català contemporani*. Joan Solà et alii (eds.) v.I, 933-989. Barcelona: Empúries.

Bosque, I. & Gutiérrez-Rexach, J. (2009) *Fundamentos de sintaxis formal*. Madrid, Akal.

Brucart, J.M. (2000) L'anàlisi sintàctica i la seva terminologia en l'ensenyament secundari. *La terminologia lingüística en l'ensenyament secundari*. Barcelona, Graó. p. 163-229.

Casanova, E. (1989) "Aproximació a la gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: la combinació de pronoms de 3a persona". *Actes del VIII Col·loqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 2: 57-80. Tolosa de Llenguadoc.

Cerdà, R. (1983) Concomitànies romàniques en la reducció pronominal del català parlat. *XVII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Vol. 2: 407-421, Aix-en-Provence.

Referències

Fabra, P. (1913-14) Els mots àtons en el parlar de Barcelona. *Butlletí de dialectologia catalana*, 1913: 7-17, 1914: 1-6.

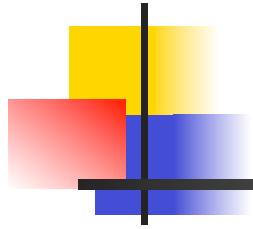
IEC (1999) *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II. Morfologia*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

IEC (2016) *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Mascaró, J. (1986) *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. pp.123-141.

RAE (2009) *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid, Espasa.

Todolí, J. (1992) Variants dels pronoms febles de tercera persona al País Valencià: regles fonotàctiques i morfològiques subjacents. *Zeitschrift für Katalanistik: Revista d'Estudis catalans* 5, 137-160. Frankfurt am Main.

Moltes gràcies